

Микола Мушинка

«Політичне русинство» — явище нове. Правда, його коріння сягає москвофільства (русофільства) другої половини ХІХ ст. Воно було відновлене в 90-х роках ХХ ст. й охопило не лише нинішню Закарпатську область України, але й навколишні держави, в яких живуть русини-українці, а саме: Польщу, Словаччину, Угорщину, Румунію, а частково також країни, які межують із цими державами: Чехію, колишню Югославію, Молдову. Перенеслося й за океан.

У кожній із цих країн у 90-х роках ХХ ст. поряд з українськими організаціями виникли організації, побудовані на ідеї, що русини Закарпаття (в історичному значенні цього терміна) є окремим східнослов'янським народом і їх не можна вважати складовою частиною українського народу¹. В деяких із вищезазначених держав (Угорщині, Чехії, Словаччині, Польщі, Сербії, Хорватії, Молдові та ін.) русини офіційно визнані окремою національністю і як національні меншини одержують від урядів своїх держав фінансову підтримку для культурних програм. В Україні, де ця проблема є найбільш пекучою, ставлення до русинів як окремої національності є неоднозначним. З одного боку, уряд, згідно з Хартією людських прав, не забороняє нікому вважати себе русином, однак не вважає русинів національною меншиною, а лише етнографічною групою українського народу, що цілком логічно. Під час останнього перепису населення 2004 року цим правом скористалося біля 10 тис. людей, що складає 0,12 % населення області. 80,5 % населення Закарпатської області ідентифікували себе з українською, 12,1 % — з угорською, 2,6 % — з румунською, 2,5 % — з російською, 2,3 % — з іншими національностями (словацька, білоруська, німецька та ін.)². З другого боку, уряд України в «політичному русинстві» не без причин вбачає сепаратистський рух, спрямований

на відокремлення Закарпатської області від України і створення з неї спочатку автономної області (за зразком Криму), а в кінцевому результаті — самостійної держави під протекторатом іншої держави.

Цей рух має своїх прихильників в обласній раді та держадміністрації Закарпатської області, які дозволяють проводити на території Закарпатської області явні антиукраїнські акції³. Варто зауважити, що в засобах масової інформації, зокрема західних та в інтернеті, прихильники політичного русинізму мають набагато більше простору, ніж його критики.

Головним «ідеологом» політичного русинства є професор Павло Роберт Магочій — завідувач кафедри українських студій Торонтського університету. Його ставлення до «русинського питання» є неоднозначним. В англійських публікаціях, призначених для західної наукової громадськості⁴, він називає закарпатських русинів складовою частиною українського народу, а їхню мову — діалектом української мови. У монографії «Історія України» на їхнє означення він вживає етнонім «русини/українці», а про територію поселення русинів пише: «Це найзахідніший край української території»⁵.

Натомість у науково-популярних працях, призначених для широкої громадськості, зокрема для закарпатських українців, він називає «карпаторусинів» окремим народом. П. Магочій був ініціатором проведення всіх десятих «Світових конгресів русинів» антиукраїнського спрямування. На кожному з них він виголосив головні доповіді. Доповіді з перших сімох конгресів видано навіть окремою книжкою⁶.

Як авторитетний вчений П. Магочій вів і далі продовжує успішно вести переговори з високими представниками окремих держав (у тому числі й України) у справі надання русинам

статусу окремої національності, заснування для них наукових та громадських установ тощо.

Свою основну книгу про історію карпаторусинів від найдавніших часів до XXI ст. (видану русинською, українською, словацькою, англійською та румунською мовами; а готуються її видання російською та іншими мовами) він опублікував в Ужгороді під назвою «Народ нізвідки», чим наочно підкреслив самотність цього народу, генетично не пов'язаного з народом по ту сторону Карпат. У рекламній довідці про книгу «Народ нізвідки» автор заявляє: «*Ця книга — про народ, який із давніх давен обрав колискою свого існування на Землі божественної краси Карпати та на своєму шляху в сучасний світ витримав чимало випробувань долі, подекуди жорстоких та трагічних, але й сьогодні зберігає вірність заповітам пращурів*»⁷. Отже, карпаторусини, на його думку, це народ, який на свою територію прибув «нізвідки», так би мовити — «упав з неба». За його підрахунками, русинів у світі нараховується 1 654 500 осіб, із них в Україні — 740 000, у США — 620 000, у Словаччині — 130 000, у Польщі — 60 000, в інших країнах (Сербії, Румунії, Чехії, Угорщині, Хорватії, Канаді та Австралії) — від 20 000 до 2500. Офіційна статистика в усіх цих країнах нараховує 94 100 русинів⁸. На підставі чого він зарахував до русинської національності 730 000 громадян Закарпатської області, які при офіційному переписі населення 2004 року задекларували українську національність або 607 500 громадян США, які вважають себе американцями — не відомо. Ідею про самотність «русинського народу» і його відрубність від народу українського П. Магочій підкреслив і в ряді інших праць. Існує навіть об'ємна книжка про професора П. Магочія як «спасителя» русинів⁹. Правда, є багато солідних наукових праць, які заперечують концепцію П. Магочія щодо існування окремого русинського народу. З них на перше місце слід поставити праці нині вже покійного київського карпатознавця Олексі Мишанича¹⁰.

«Теоретиком» сучасного «політичного русинізму» можна вважати багатолітнього наукового співробітника Інституту слов'янознавства

АН СРСР в Москві та головного редактора журналу «Советское славяноведение» професора Івана Попа, який від 1994 року живе в м. Хеб (західна Чехія). Його найвизначнішою працею є російськомовна «Енциклопедия Подкарпатской Руси» (далі — ЕПР), яку видано в Ужгороді вже двома виданнями, а в Празі — у перекладі чеською мовою¹¹. Слід зазначити, що видавцем і спонсором усіх трьох видань є Carpatho-Russian Ethnic Research Centre USA (Карпаторосійський етнологічний науково-дослідний центр США). Не «карпаторуський», не «карпаторусинський», а «карпаторосійський» науково-дослідний центр! У першому виданні ЕПР цій установі дано таку характеристику: «*Карпато-русский этнологический научно-исследовательский центр основан в 1980 в Форт Лаудердейл (Флорида, США) священником Андреем Ивановичем Шабаким и его сыновьями Константином (Президент) и Андреем (Вице-президент) для объективного освещения карпато-русской проблематики*»¹².

У другому виданні ЕПР це гасло відсутнє, а засновника науково-дослідного центру А. Шабака названо «карпаторосійським громадським діячем в середовищі русинських іммігрантів в США», священником «Карпаторосійської (sic!) православної церкви». У статті про його сина, нинішнього президента Карпаторосійського дослідного центру К. Шабака, автор підкреслює, що він — співавтор «Карпаторосійсько-англійського словника», «Карпаторосійської бібліографії», редактор журналу «Карпаторосійські відгуки», а нині готує до друку англійськомовне видання ЕПР І. Попа. «*Живучи на Пряшівщині, — мовиться в статті про о. Андрія Шабака старшого, — він був великим прихильником Общества им. А. Духновича, символом якого був загальноросійський трикольторний національний прапор, зовнішній знак того, що ми росіяни, що ми частина великої російської нації*»¹³. Віце-президента Карпаторосійського дослідного центру ЕПР характеризує як «карпаторосійського активіста»¹⁴.

Карпаторосійський науково-дослідний центр від самого початку був інститутом трьох людей, зате людей надзвичайно багатих, спроможних фінансувати десятки антиукраїнських проєктів і навіть видавати окремий журнал «*Карпаторусские отзвуки*» («Carpatho-Russian Echoes») — англійською та російською мовами, завданням якого було «*відродити російську свідомість серед закарпатської імміграції*»¹⁵. Звідки у православного священника та його двох синів (із яких один також священник) такі величезні кошти для антиукраїнської діяльності, не важко здогадатися...

Видавці та спонсори ЕПР є продовжувачами тієї генерації «карпаторосів», які не визнавали і нині не визнають українців окремим народом, а вважають їх (у тому числі й «карпатських русинів») складовою частиною російського народу.

Цілком зрозуміло, що українські науковці, переважно із Закарпаття, вже перше видання енциклопедії І. Попа зустріли гострою критикою. Застереження викликала вже сама назва. Як відомо, під назвою «Підкарпатська Русь» Закарпаття існувало лише впродовж 1919–1938 років, а І. Поп застосував її до всієї історії — від найдавніших часів до сучасності. Професор О. Мишанич аналізу й оцінці ЕПР присвятив окрему брошуру¹⁶, в якій вказав на її конкретні недоліки та явне політичне українофобське спрямування.

ЕПР, разом із двома виданнями англомовної енциклопедії історії та культури русинів, упорядкованими І. Попом у співавторстві з П. Марочієм (*Encyclopedia of Rusyn History and Culture*, Toronto 2002, 2005), була піддана фаховій критиці історика Ернеста Гйїделя. Переклад його рецензії з української на русинську мову пізніше з'явився й на сторінках неофіційного органу Світового конгресу русинів — двомісячника «Русин» — у чотирьох його номерах¹⁷.

І. Поп відповів своїм критикам, зокрема О. Мишаничу, окремою брошурою¹⁸. А в другому виданні ЕПР (2006 року) усіх «українофілів» покарав тим, що вилучив їхні імена зі своєї

енциклопедії, і не лише тих, які приїхали на Закарпаття в післявоєнний період (І. Поп їх презирливо називає «зайдами» — «пришельцями»), але й місцевих діячів української орієнтації. А такою є майже вся післявоєнна закарпатоукраїнська інтелігенція: викладачі вузів, працівники науково-дослідних установ, культурно-освітніх інституцій та організацій, письменники, художники, редактори газет, журналів тощо.

Отже, у другому виданні ЕПР можна знайти десятки імен третьорядних «русинських» письменників, науковців, художників, біографії чужинців (росіян, чехів, словаків, угорців, поляків), які написали про Закарпатську Україну кілька статей (або лише побували в цьому краї).

Наприклад, є там стаття про «російського русиніста» Махаїла Дронова (1980 р. н.), який ніби «с середины 90-х годов [тобто від 15 років життя. — М. М.] изучает карпаторусинскую проблематику». У 2002 році Москва вислала його вивчати цю проблематику на кафедру історії й архівної справи Пряшівського університету. І. Поп дає студентові третього курсу таку характеристику: «*Дронов первым среди русских русинистов признал и научно обосновал самобытность русин и русинского народа, его принадлежность к центральноевропейской сфере, кардинальное отличие менталитета русин от менталитета русских и украинцев, самостоятельность русинского языка как четвертого восточнославянского*»¹⁹. Виходить, що студент є геніальним ученим: істориком, етнопсихологом та мовознавцем в одній особі. І в кожній із цих наук був першовідкривачем! Здивований читач, прочитавши ці рядки, має право запитати: А в якій праці студента Дронова все це «обосновано»? Нема такої праці! Усе це вигадка фантазії І. Попа, який видає бажане за дійсне. У той час на даній кафедрі працював і я. Отже, М. Дронов був і моїм студентом. Може він у майбутньому «обгрунтує» все те, що І. Поп приписує йому вже зараз, однак досі він не написав жодної наукової праці, яка б давала І. Попові право на таку ви-

соку оцінку студента. Це лише один із багатьох десятків подібних випадків.

У другому виданні ЕПР не знайдемо імен українських науковців, які присвятили ціле життя дослідженню історії та культури Закарпаття: академіків, докторів наук, професорів університетів, лауреатів Шевченківської премії та інших престижних нагород, таких як Василь Гренджа-Донський, Степан Сабол (Зореслав), Вікентій Шандор, Марко Бараболя (І. Рознічук), Олекса Мишанич, Йосиф Дзензелівський, Павло Чучка, Олена Рудловчак, Михайло Мольнар, Петро Скунць, Іван Чендей, Микола Вегеш, Оксана Ганич, Павло Федака, Володимир Сливка та десятки інших. Немає навіть таких дослідників закарпато-української історії, фольклору та літератури, як М. Драгоманов, В. Гнатюк та І. Франко. З церковних діячів немає там єпископів Павла Гойдича та Василя Гопка, яких Ватикан недавно виголосив блаженним. Не залучив він у друге видання ЕПР навіть свого колишнього однодумця та співавтора П. Магочія, який здається йому занадто «поміrkованим».

Окремі статті в ЕПР присвячені найменшим часописам, що виходили на Закарпатті так звані «язичієм», нинішньою «русинською» мовою по-угорськи, по-російськи, по-чеськи або й взагалі не виходили, а були лише задумані (наприклад, «Словесность» А. Кралицького). Зате майже зовсім немає кількох десятків закарпатських україномовних газет і журналів післявоєнного періоду.

Автор усе українське (за його термінологією «українофільське») вважає негативним явищем. У вступі до другого видання він обґрунтовує свою позицію негативним ставленням київських науковців до першого видання ЕПР на її обговоренні працівниками Інституту суспільних наук НАНУ в Києві. Головного доповідача, нині покійного О. Мишанича («некий О. М-ич»), він називає «манкуртом», «человеком с извращенным сознанием, в профессиональном отношении беспомощным», який ніби «отрабатывал свои тридцать сребренников» і дозволив собі критикувати

«работу профессионального историка и политолога — гражданина дружественной страны, Чешской республики»²⁰ (так він характеризує самого себе).

Українським вченим І. Поп дорікає, що ніхто із присутніх на обговоренні ЕПР у Києві не заступився за нього. За це він вирішив покарати їх вилученням їхніх імен зі своєї енциклопедії, так само, як вилучали імена «українських буржуазних націоналістів» із радянських публікацій. Очевидно, під час перебування в Москві І. Поп досконало засвоїв більшовицькі методи боротьби з «ворогами народу» й успішно застосовує їх і до своїх сучасних публікацій. Єдиним критерієм «вини» «вилучених» дослідників була українська національність. «Исходя из подобной реакции украинской ученой элиты — пишет він у кінці вступного слова, — из текста второго издания ЭПР мы [тобто Іван Поп. — М. М.] исключили био-библиографические материалы об абсолютном большинстве украинских деятелей» [підкреслення наше. — М. М.]²¹. Ось тобі «объективное освещение карпаторусской проблематики»!

Не дивно, що й друге видання ЕПР (яке автор у вступі характеризує як «солидное академическое научное издание, созданное на современном уровне европейской энциклопедики») зазнало нищівної критики. Публіцист Іван Гвань влучно назвав ЕПР «димовою шашкою»²². І ця «димова шашка», видана на російські гроші посередництвом російського православно-патристичного батюшки із США о. Андрія Шабака та його синів російською мовою в центрі Закарпатської України — Ужгороді, має конкретного адресата й конкретне політичне спрямування. Її завданням є підготовка ґрунту для експансії політичного впливу Росії в цьому регіоні посередництвом політичного русинства. Згідно зі стратегічними планами Москви, русинство є лише перехідним етапом до цілковитої русифікації цього регіону (про що буде мова далі). Професор І. Поп, вихований у Москві радянською комуністичною ідеологією, виявився в цій грі поважною фігурою.

У подібному антиукраїнському дусі написані й інші праці І. Попа, видані чеською мовою в Празі, зокрема: «Підкарпатська Русь»²³, «Історія Підкарпатської Русі в датах»²⁴ та «Постаті історії, науки і культури Підкарпатської Русі»²⁵. Остання праця є, по суті, перекладом другого видання ЕПР. Переклад автор не наважився назвати «енциклопедією», щоб не осмішити себе перед чеським читачем. У вступі він називає свій твір «словником постатей, які діяли на території південнокарпатських русинів, або цікавилися нею з наукової, політичної або культурної точки зору»²⁶. І в цьому «словнику» ми марно б шукали імена українських діячів, які повністю відповідають цим критеріям. Антиукраїнський характер праці І. Попа підкреслив уже в першому абзаці свого вступу. Там він характеризує Україну як «державу, політична еліта якої, духовно сформована в атмосфері централізованої тоталітарної державної системи СРСР, не визнає ні самотності русинів як народу, ні самостійності його історії, відмінної від української»²⁷. Визволення Закарпаття Червоною Армією від угорської фашистської окупації І. Поп вважає «анексією», а договір між Радянським Союзом і Чехословаччиною про приєднання Закарпатської України до Радянської України — «русинським Мюнхеном»²⁸.

Шеф-редактор видавництва «Libri» Ф. Гончак представляє І. Попа чеській громадськості як «русинського патріота, переслідуваного в період сталінських репресій, а по розпаді СРСР — українськими націоналістами»²⁹. Нагадаймо, що «сталінські репресії» висунули І. Попа на пост головного редактора всесоюзного академічного журналу «Советское славяноведение», а «українські націоналісти» після розпаду СРСР призначили його на посаду директора Інституту карпатознавства Ужгородського державного університету. Та коли він там почав впроваджувати явну антиукраїнську політику, сказали йому «Досить!» І професор І. Поп, духовно споріднившись із Шабакими із США, пішов на службу до них,

щоб за чужі гроші паплюжити рідну землю. І, як бачимо, він робить це не без успіху.

У чеськомовному виданні енциклопедії І. Поп «помилував» кількох діячів української культури Закарпаття та залучив їх до свого «словника», однак жодному з них він не простив «націоналістичну» діяльність, яку оцінює вкрай негативно. Наприклад, на найвизначнішого закарпатоукраїнського письменника міжвоєнного періоду Василя Гренджу-Донського він наклеїв такі ярлики: «levicový ukrajinský nacionalista», «hlasatel ukrajinského iredentismu», «horlivý ukrajinizátor Rusinů na východním Slovensku» тощо³⁰. На такі характеристики не спромоглися навіть радянські органи влади, які до смерті не допускали В. Гренджу-Донського до післявоєнної радянської преси.

Зате лідерів москвофільського руху на Закарпатті та в США Алексію Геровському він присвятив статтю на три сторінки³¹, у якій дає йому високу позитивну оцінку. Таку саму оцінку він дав і творцеві «svěbytného uhro-rusinského národa, odlišného od východoslovanských národů» Міклошу Козмі — регентському комісарові «Карпатської землі» (Kárpátolia terület; 1940—1941)³², який ніколи не приховував своїх фашистських поглядів і до самої смерті послідовно впроваджував їх у практику.

Виникає враження, що головним завданням чеськомовних праць І. Попа, друкованих на кошти згадуваного вже Карпаторосійського етнологічного науково-дослідного центру США (про що зазначено на титульному аркуші кожної книжки), було викликати у чеського читача ненависть до України.

Ясна річ, що й у чеськомовному виданні енциклопедії дано високу позитивну оцінку спонсорам та меценатам видання — чотирьом членам сім'ї Шабаків — карпаторосійським москвофілам із США: двом Андріям, Константинові та матушці Анні Михайлівні³³.

Із післявоєнних діячів Пряшівщини до «словника» І. Попа потрапили лише троє: Франтішек і Петро Крайняки та Василь Турок-Гетеш. Останнього він характеризує так: «Nejvýznamnější představitel rusínského

*národního hnutí na Slovensku, dramaturg, režisér, herec a divadelník...21 let učil na gymnáziu v Prešově...V 80 letech se jeho působišťem stalo prešovské Duchnovičovo divadlo»*³⁴. Те, що В. Турок працював учителем Пряшівської української гімназії і був драматургом Українського національного театру, І. Поп замовчав.

Сповненою злоби та ненависті є стаття І. Попа про генерала Людвіка Свободу, якого автор вважає безхарактерною людиною, яка міняла свої політичні погляди залежно від обставин. За його переконанням, Л. Свобода був «*tajný komunista, ale zřejmě i agent NKVD*»³⁵.

Не менше злоби та ненависті й у статті про Августина Волошина, який ніби був «*zastáncem uherského vlastenectví a v listopadu 1918 stál u zrodu promaďarské Uherské národní rady v Užhorodě... V době politické krize 1938, A. Vološin se stal figurkou na šachovnici německých tajných služeb. Neustávním způsobem (vyhláškou autonomní vlády) změnil název kraje z Podkarpatské Rusi na Karpatskou Ukrajinu... V tzv. ukrajinském hnutí na Podkarpatsku v době první a druhé ČSR byl Vološin pouze nastrčenou figurkou ukrajinských nacionálních radikálů z Haliče a nacistů*»³⁶.

Самого себе І. Поп характеризує так: «*Historik, bohemista a rusínista, kulturolog a politolog... Po rozpadě SSSR doufal, že se rozpadl i jaltský systém, jehož oběti se Podkarpatská Rus stala. Doufal v návrat rodného kraje do střední Evropy, zrušení ustanovení čs.-sovětské smlouvy z roku 1945, tohoto rusinského Mnichova...V roce 1992 se vrátil na univerzitu do Užhoroda, byl jmenován ředitelem Ústavu karpologie a spolu s dalšími začal usilovat o uznání svébytnosti Rusínů, o autonomii Podkarpatské Rusi... V roce 1994 byl i s rodinou vyštván a odešel do České republiky*»³⁷.

Яка країна в світі платила б гроші людині за те, що вона підриває її суверенітет?

Третім найвизначнішим діячем політичного русинства на Закарпатті в сучасності є настоятель кафедрального храму Української православної церкви Московського патріархату о. Димитр Сидор, голова Союму підкарпат-

ських русинів та ініціатор заснування Європейського конгресу підкарпатських русинів. Він виявився не лише «реалізатором» ідеологічних і політичних концепцій П. Магочія та І. Попа, але й перевершив їх і довів до крайнього радикалізму та абсурдності.

28 жовтня 2008 року він з тихої згоди закарпатських державних органів скликав до Мукачева II Європейський конгрес підкарпатських русинів, на підтримку якого прибуло понад п'ятсот російських активістів із політичної партії «Родіна» («Батьківщина»). Делегати конгресу висунули урядові України ультиматум: якщо до 1 грудня 2008 року русинам не буде надано автономію, то вони проголосять самостійну державу («государство») — «Республіку Підкарпатська Русь» під «покровительством Росії».

Оскільки Уряд України не виконав ультиматуму, його автори й справді 2 грудня 2008 року проголосили Закарпатську область України самостійною державою, з її самозваним урядом (прем'єр-міністр П. Гецько), парламентом (Народною Радою; голова М. Миколин), міністрами, депутатами, державним гербом, гімном тощо. Ясна річ, що така явно антидержавна діяльність невеличкої групи авантюристів, спрямована на роз'єднання України як держави, суперечить Конституції та законам України. Прокуратура області розпочала проти її лідера Д. Сидора, кримінальну справу, однак крім «обшуку» на його квартирі та в канцелярії ця справа далі не поступила.

Д. Сидор антиукраїнську політичну діяльність проводить ще з більшою інтенсивністю: дає антиукраїнські інтерв'ю закордонним засобам масової інформації, де відверто говорить, що Україна повинна розпастися і на її руїнах мають виникнути нові держави, у першу чергу «Підкарпатська Русь». В інтерв'ю пряшівській русинській газеті «Info Русин» він, між іншим, заявив: «*Я вважаю що Україна завтра або післязавтра розпадеться... Якщо ми [підкарпатські русини. — М. М.] і Кримська область відділимося від України,*

ніхто міцний нас не захистить... Коли нас не хоче ні Європа, ні русини з навколишніх держав нас не хочуть підтримати, наші даліші поступування будуть спрямовані в Євро-Азійську зону, де маємо більше порозуміння і підтримку»³⁸. Здається, що Д. Сидор конче хоче стати «мучеником Підкарпатської Русі», сподіваючись, що після арешту його проголосять «святим»³⁹.

Проти проголошення Підкарпатської Русі окремою державою виступили й менш радикальні русинські організації Закарпатської області та за її межами, зокрема в Словаччині, Польщі, Угорщині та Румунії, лідери яких побоюються, що о. Сидор захоче приєднати до своєї новоствореної «держави» і їхні історичні землі. А вони туди не хочуть. Від політичних амбіцій Д. Сидора відмовилися і його колишні однодумці П. Магочій та В. Падяк. Останній в одному з інтерв'ю дав таку характеристику самозваному лідеру карпатських русинів: «Те, що виголошує пан Д. Сидор і члени Союму підкарпатських русинів є, так би мовити, комедія. Своїми поступками він лише виводить русинів на сміх і дискредитує їх у світі. Та ж антидержавними висловлюваннями він може викликати в Україні лише замішання. Пан Сидор за російські гроші робить антиукраїнську політику, що аж ніяк не може допомогти русинам. Він вже не знає, яким способом звернути на себе увагу, тож обрав такий шлях. На Закарпатті він вже не має у людей жодного респекту. Коли кандидував за мера міста Ужгорода, одержав шість відсотків голосів»⁴⁰.

Радикально настроєні сили новопроголошеної держави Підкарпатська Русь, вирішили заснувати нову «всесвітню» русинську організацію «Світовий конгрес підкарпатських русинів», опозиційну до існуючого вже Світового конгресу русинів, очолюваного П. Магочієм. Заохочені Москвою, вони вирішили провести Установчий з'їзд новоствореної організації наприкінці квітня 2009 року в Берліні, однак за кілька днів до запланованого відкриття змінили місце його проведення на м. Пардубіце

в Чеській Республіці. Колишній «прем'єр-міністр Временного правительства Підкарпатської Русі» Іван Туряниця (який нині постійно мешкає і працює в м. Нітра в Словаччині) на питання, чому дійшло до раптової зміни місця проведення конгресу, відповів: «Тому, що в Німеччині на нас чекало українське КГБ, а ми вже не можемо далі толерувати кривди України по відношенні до русинів»⁴¹.

Перший Світовий конгрес підкарпатських русинів із великою помпезністю було відкрито в найлюксовішому готелі м. Пардубіце «Євро» за участі 96 «нагнаних людей, які не мали найменшого поняття, що таке русинство»⁴². За підготовленим сценарієм конгресом керував голова «Общества подкарпатських русинів в Росии» Ладислав Левович — російською літературною мовою. Російською мовою виступали й усі «делегати» конгресу. На питання журналістки чому на з'їзді не було української мови, голова новоствореного «Общества підкарпатських русинів в Чеській республіці» Василь Паук відповів: «Тому, що наші люди не розуміють українську мову. З історичного і граматичного боку їм ближча мова російська... Ми і надалі будемо користатися російською мовою на знак протесту проти України, бо ця країна нам, русинам, ніколи нічого доброго не дала»⁴³.

Президентом Світового конгресу підкарпатських русинів у Пардубіце було обрано одного з найбагатших людей Чеської Республіки — українського мільйонера Василя Джугана, уродженця Тячівського району. Він, за його власними словами, у Чехії забезпечує роботою «700 закарпатців, які не те що дома не мають роботи, але піддані там асиміляційним тенденціям, репресіям, погрозам з боку української влади. Єдиним виходом з даної ситуації, — заявив новообраний президент в інавгураційній промові, — є створення окремої держави "Підкарпатська Русь" з власною самоуправою і відокремленням від України... Єдиною державою, яка подала нам руку допомоги була Росія»⁴⁴.

У кінці з'їзду було прийнято «Декларацію», перший пункт якої звучить так (подано з незначними скороченнями):

«Ми, делегати І. СКПР майбутнє нашої держави і головну її мету бачимо в такій формі: Назва держави — Республіка Підкарпатська Русь. Столиця — Ужгород. Державний символ — герб з червоним ведмедем. Валюта — 1 тис. Державні мови — русинська та російська. Час — центрально-європейський. Статус республіки — демілітаризована зона з міжнародною гарантією республіки Російська Федерація. Економічна система — повернення 23 мільярдів євро від України, які вона заборгувала Підкарпатській Русі за 18 років протиправного керівництва. Транзитна інфраструктура — газovo-транзитна система, залізні дороги, електрична мережа, автошляхи. Всі транзитні договори евідовані Україною в день заснування республіки Підкарпатська Русь буде анульовано і буде підписано нові договори⁴⁵, які вже зараз є в стадії підготовки»⁴⁶. Гадаю, що коментарі до цієї «Декларації» — зайві.

Офіційне проголошення держави Підкарпатська Русь вже раніше було призначене на 1 грудня 2009 року⁴⁷. До цієї дати мали б відбутися переговори самозваного «уряду» з окремими країнами про міжнародне визнання Республіки Підкарпатська Русь.

Новостворений уряд держави Підкарпатська Русь вже подав на обговорення «Проект Конституції Республіки Підкарпатська Русь»⁴⁸ та надрукував паспорти своєї держави⁴⁹. Було надіслано відкритого листа (російською мовою) делегатам і гостям X Світового конгресу русинів, який засідав 4–6 червня 2009 року в Руському Керестурі (Сербія) та Петровцях (Хорватія). Лист (підписаний Президентом Світового конгресу Підкарпатських русинів В. Джуганом, Головою Європейського Національного конгресу Підкарпатських русинів о. Д. Сидором, Прем'єр-міністром Уряду Республіки Підкарпатська Русь П. Гецьком та Головою Національної Ради Підкарпатської Русі В. Микулином) сповнений жовчі та ненависті до України.

У ньому сигнатарі зараховують себе до «*новой поросли русинських политиков, мыслящих по-новому, без страха перед режимом, образованных, в совершенстве владеющих технологиями инфомационных войн, хорошо понимающих сильные и слабые стороны своей, вызывающей тревогу ситуации*»⁵⁰. Він закінчується словами: «У нас нет выбора, нет альтернативы. Ясно, что только общими усилиями, создав выстраданное веками свое материнское государство — Подкарпатскую Русь — позволит нам, рассеянными по всему миру русинам, если прибегают к библейским аналогам, блудным сыновьям и дочерям своего народа, в свое время вернуться на порог “Отчего Дома”»⁵¹. Делегати й гості конгресу даного листа не читали й не обговорювали, не маючи бажання навіть ступати на поріг такого «Отчего Дома».

Щоб надати резолюції пардубіцького конгресу «юридичної» сили (рішення, прийняті за кордоном, переважно громадянами інших країн, можуть виявитися сумнівними), о. Сидор 30 травня 2009 року скликав до Мукачєва Третій європейський конгрес підкарпатських русинів, на якому його було обрано президентом цієї організації, а до її назви долучено прикметник «народний» — Європейський народний конгрес підкарпатських русинів. Мукачєвський «народний» конгрес затвердив усі рішення пардубіцького конгресу, включно з «Декларацією про заснування самостійної держави Підкарпатська Русь»⁵².

Прем'єр-міністр Республіки Підкарпатська Русь Петро Гецько в інтернеті заснував свій власний російськомовний «Журнал» (<http://getsko-p.livejournal.com>), у якому майже щодня публікує антиукраїнські статті, спрямовані на роз'єднання України, відокремлення від неї Закарпатської області й затвердження на міжнародній арені Республіки Підкарпатська Русь. 12 липня 2009 року він на сторінках свого «Журналу» опублікував статтю «Украинский профессор Мушинка прогнозирует, что Украина не доживет до своего 18 летнего возраста», в якій без зазначення джерела та

будь-якого доказу приписує мені вислови, яких я ніколи й ніде не сказав і не написав. Це — груба провокація самозваного «прем'єра» спрямована на те, щоб скомпрометувати мене в очах українського уряду й української громадськості. Такий метод боротьби з інакодумцями автор за своєї практики НКВД, яке в 30—50-х роках ХХ ст. публікувало явні наклепи на чесних людей, не даючи їм можливості боронити себе. На щастя, ми живемо не в тоталітарних, а демократичних державах і мені репресії не загрожують.

Я твердо переконаний, що політичне русинство невеличкої групи авантюристів, насаджуване й фінансово підтримуване закордонними силами, — явище тимчасове. Воно не має масової підтримки населення. У процесі укріплення української держави воно зникне. Та легковажити його не можна.

* * *

Кілька слів про сучасний стан політичного русинства на моїй малій батьківщині — Пряшівщині у Словаччині.

Як відомо, у березні 1945 року в Пряшеві було засновано Українську Народну Раду Пряшівщини (УНРП), як репрезентативний орган українського населення цього краю. Від самого початку УНРП мала не лише про радянський, але й проросійський характер. У 1949 році комуністичний уряд Чехословаччини ліквідував УНРП, а на її місці 1951 року було засновано Культурний союз українських трудящих (КСУТ), діяльність якого була звужена лише до сфери культури.

За майже сорок років свого існування КСУТ, із широко розгалуженим апаратом штатних і позаштатних співробітників, здійснив велику роботу в сфері розвитку освіти, преси, народної художньої самодіяльності, літератури, мистецтва тощо. Його діяльність, однак, велася в дусі комуністичної ідеології. За наказом комуністичної партії, всі колишні російськомовні організації та установи, включно зі школами всіх типів, були на початку 50-х років адміністративно перетворені в українські без належної підготовки населення до такої радикальної зміни. А етнонім русин, дуже популярний серед населення, було в адміністра-

тивному порядку замінено етнонімом українець, незважаючи на те, що українцями на початку так званої «українізації» вважала себе лише незначна частина населення, головним чином, переселенці з Галичини.

Після падіння комуністичного режиму в Чехословаччині 1989 року виникло питання: «Як далі»? Після довгих дискусій національно свідомої інтелігенції Пряшівщини (яка природним шляхом дійшла від русинства й русофільства до українства), вирішила не відмовлятися від новопроданої української національності, але й не заперечувати традиційний етнонім русин, тобто піти шляхом галицьких народовців кінця ХІХ і початку ХХ ст. (І. Франко, М. Грушевський, О. Колесса та ін.), які паралельно застосовували етнонім русин і українець у формі русини-українці з прикметником русько-український. Отже, кожен може вважати себе русином або українцем, однак тут не йдеться про дві, а про одну спільну національність.

Позачерговий з'їзд КСУТ 20 січня 1990 року, в якому взяло участь 342 делегати та 32 гості майже з кожного українського села Пряшівщини, змінив назву організації на Союз русинів-українців Чехословаччини (після розпаду ЧСР — Словаччини).

Частина делегатів не погодилися з рішенням з'їзду й 17 листопада 1990 року в м. Меджилабірці було засновано опозиційну організацію «Русинська оброда» («Русинське відродження»), побудовану на принципі, що русини не є складовою частиною українського народу, але окремою національністю (у розумінні концепції П. Магочія, який керував даним з'їздом).

Новостворена організація, очолювана В. Турком, головним своїм завданням вважала «деукраїнізацію» українців Словаччини та їхніх установ: шкіл, театру, преси, радіо, телебачення, науково-методичних закладів тощо.

Уже на самому початку Русинська оброда мала 12 конкретних пунктів своєї діяльності: визнання русинів самостійною національністю, кодифікація русинської мови та її запровадження в школах, створення кафедри русинської мови, редакцій періодичних і не-

періодичних видань, радіо та телебачення, деукраїнізація Українського національного театру, широка народно-просвітна діяльність серед населення, інтеграція до Світового конгресу русинів, співпраця з русинами в інших країнах та створення музею русинської культури. Усі 12 пунктів було виконано.

Між лідерами Русинської оброди і Союзу русинів-українців від початку ведеться завзята боротьба, яка аж ніяк не сприяє консолідації єдиної національної меншини з різним ступенем національної свідомості.

СРУС, наперекір мінімальній підтримці з боку уряду Словаччини, зберіг усі активності колишнього КСУТу⁵³: Фестиваль культури русинів-українців у Свиднику, Фестиваль фольклору в Камйонці, Фестиваль народної пісні «Маковицька струна» в Бардієві та Пряшеві, Фестиваль драми і художнього слова в Меджилабірцях, двотижневик «Нове життя», дитячий місячник «Веселка» тощо. Було засновано й ряд нових заходів у сфері культури, з яких найважливішим є Фестиваль духовного співу в Снині.

Вдалося зберегти Музей української культури в Свиднику (і повернути йому первісну назву), Кафедру української мови і літератури при філософському факультеті Пряшівського університету (фінансовані з державного бюджету). Однак, із понад 200 українських шкіл український характер зберегли лише не цілих десять основних та одна середня — З'єднана школа ім. Т. Г. Шевченка в Пряшеві. Хоча й тут майже всі предмети (крім української мови та літератури) викладають словацькою. У півтора десятках основних шкіл українську мову вивчають як предмет. На громадських засадах діє Спілка українських письменників Словаччини з друкованим двомісячником «Дукля», Асоціація українців Словаччини, Наукове товариство ім. Т. Шевченка в Словаччині, Товариство ім. О. Духновича, Спілка української інтелігенції Словаччини, політична організація «Піддуклянська громада» та ін.

Русинська оброда — найактивніша, але й найагресивніша організація. У рамках «деукраїнізації» вона досягла незаперечних успіхів. Під час останнього перепису населення 2001

року до української національності зголосилося 10 814 людей, тоді як до русинської — 24 201. Крім того, 54 907 людей заявили, що їхньою рідною мовою є русинська. Українську мову вважають рідною 7879 громадян Словаччини⁵⁴.

Русинській оброді вдалося кодифікувати русинську літературну мову, якою нині видають двомісячник «Русин», двотижневики «Народны новинкы» та «Info Русин». Нею на сьогодні видано понад сто книжкових публікацій. Русинською мовою транслюють щоденні радіопередачі та щомісячні телепередачі (паралельно з українськими).

Колішній Український національний театр у Пряшеві (заснований 1946 року) було перетворено на русинськомовний Театр ім. Олександра Духновича, Піддуклянський український народний ансамбль — на Піддуклянський художній ансамбль «Пульс». У Пряшеві було засновано Музей русинської культури, а при Пряшівському університеті — Інститут русинської мови та культури. Існує Спілка русинських письменників Словаччини, Об'єднання інтелігенції русинів Словаччини, Спілка русинської молоді Словаччини, Академія русинської культури та півдесятка інших організацій. Об'єднує їх Словацька асоціація русинських організацій, яка входить до складу Світового конгресу русинів.

Треба визнати, що русинські організації отримують набагато більше коштів від держави, ніж українські, а в словацьких засобах масової інформації та інтернеті вони користуються набагато більшою популярністю та підтримкою.

Наперекір великій кількості українських і русинських організацій стан цієї національної меншини в сучасності є критичним, бо її асиміляція (словакізація) поступає сильними темпами вперед. Цій асиміляції великою мірою сприяє курс Греко-католицької церкви Словаччини на словакізацію обрядів та населення. Щоб запобігти остаточному зникненню цієї національної меншини, лідери українського та русинського напрямів повинні знайти спільну мову, бо інакше і ті, і другі найближчим часом залишаться «генералами без війська»⁵⁵.

* Доповідь було зачитано на 26 конференції з української проблематики в Іллінойському університеті в Урбані-Шампейні 25 червня 2009 року.

¹ До 1 січня 2008 р. в Закарпатській області було офіційно зареєстровано такі «русинські» національно-культурні організації (у дужках наведено ім'я голови та рік реєстрації): Закарпатське обласне підкарпаторусинське товариство (Д. Сидор, 1994; перереєстрація 2000), Русинське науково-освітнє товариство (М. Макара, 1997), Общество карпатських Русинів (Є. Жупан, 1997), Закарпатське обласне «Общество подкарпатських Русинів» (Л. Лаврович, 1997), Закарпатське обласне об'єднання громадян «Крайове товариство підкарпатських Русинів» (М. Бабинець, 2003), Союзрусинських письменників Закарпаття (М. Град, 2003), Закарпатське обласне науково-культурологічне товариство ім. О. Духновича (А. Алмашій, 2004), Асоціація «Сойм підкарпатських русинів» (Д. Сидор, 2005), Обласна спілка громадських організацій «Народна рада Русинів Закарпаття» (Є. Жупан, 2006) (Див.: *Рудейчук В., Сможаник В.* Розвиток аматорського мистецтва Закарпаття. – Перечин, 2008. – С. 145, 146). В інших країнах існують такі головні анти-українські організації: у Словаччині – Русинська оброда, у Чехії – Общество підкарпатських русинів Чехії та Товариство приятелів Підкарпатської Русі, у Польщі – Стоваришыня лемків, в Угорщині – Общество русинської культури Угорщини, у Румунії – Культурне товариство русинів Румунії, у Сербії – Руска матка, у Хорватії – Дружство «Руснак», у Росії – Русинское Землячество, у США – Карпато-русинское общество (Carpatho-Rusyn Society), у Молдові – Общественная организация «Русь». Кожна з цих організацій має свої друковані органи.

² Енциклопедія історії України. – К., 2005. – Т. 3. – С. 199, 200.

³ Детальніше про політичний русинізм див. у працях О. Мишанича: Від підкарпатських русинів до закарпатських українців (Ужгород, 1991); «Карпаторусинство», його джерела й еволюція у ХХ ст. (Дрогобич, 1992); Чи станемо народом? (Карпатська Україна, 28 трав., 11, 18, 25 черв. 1992); Карпати нас не розлучать (Ужгород, 1993); Політичне русинство і що за ним (Ужгород, 1993); «Руська мати нас родила...», або Кілька питань політичного русинізму (Наше слово, 31 жовт., 7, 14 листоп. 1993); Закарпатський політичний сепаратизм: міфи і дійсність. Зб. Возз'єднання. (Ужгород, 2001. – С. 121–128). Див. також: *Бача Ю., Ванат І., Маркусь В., Мишанич О., Чучка П.* Ідейні витоки новітнього

«карпаторусинства // Карпатознавство: історія і сучасність. – К., 1994. – С. 39–50; *Чучка П.* Як русини стали українцями // Закарпатська правда. – 1989. – 12–16 верес.; *Мельник В.* Неорусинство і його інтерпретатори // Закарпатська правда, 1990. – 18–24 серп.; *Балега Ю.* Русинство: ідеологи і покровителі // Дзвін. – 1991. – Ч. 5. – С. 96–109; *Майборода О.* «Політичне русинство». Закарпатська версія периферійного націоналізму. – К., 1999.

⁴ Найвизначніші з них: *The Ukrainians of Czechoslovakia, The Case of the Rusyn-Ukrainians of Czechoslovakia, The Shaping of a National Identity: Subcarpathian Rus 1848–1948, The Ukrainian Experience in the United States, Carpatho-Rusyn Ethnicity: Past Developments and Future Prospectus, Rusyn-Ukrainian Cooperation in the United States, The Rusyn-Ukrainians of Czechoslovakia Pršov region* (In «*Encyclopedia of Ukraine*»), *Encyclopedia of Rusyn History and Culture* (співавтор І. Пон), *A History of Ukraine* (Paul Robert Magocsi. A Bibliography, 1964–1985. Edited by L. Penzey. – Toronto, 1985). Деякі з них у перекладі українською мовою з'явилися і в Україні.

⁵ *Магочій П.* Історія України. – К., 2007. – С. 520.

⁶ *Магочій П.* Я русин был, емь и буду... – Ужгород, 2005.

⁷ *Магочій П.* Народ нізвідки. Ілюстрована історія карпаторусинів. – Ужгород, 2006. – С. 118.

⁸ Там само. – С. 11.

⁹ *Фединишинець В.* Історична метафора професора Магочія або Вчений від Бога. – Ужгород, 1995.

¹⁰ Див. прим. 3

¹¹ *Пон І.* Енциклопедія Подкарпатської Русі. – Ужгород, 2001 (перевидання 2006); *Pop I.* Podkarpatská Rus: osobnosti její historie, vědy a kultury. – Praha, 2008.

¹² *Пон І.* Енциклопедія Подкарпатської Русі. – Ужгород, 2001. – С. 195.

¹³ *Пон І.* Енциклопедія Подкарпатської Русі. – Ужгород, 2006. – С. 277.

¹⁴ Там само. – С. 390, 391.

¹⁵ *Маркусь В.* Енциклопедія української діаспори. – Нью-Йорк; Чикаго, 2009. – Т. 1. США. – Кн. 1. – С. 342.

¹⁶ *Мишанич О.* «Енциклопедія Подкарпатської Русі» і що за нею / Доповідь на V Міжнародному конгресі українців (Чернівці 26–29 серп. 2002). – К., 2002.

¹⁷ *Гуйдел Е.* Рутенія ÜBER ALLES // Русин. – 2007. – Ч. 6. – С. 12, 13; 2008. – Ч. 4, 5, 6. – С. 2, 3.

¹⁸ *Пон І.* Відповідь засліпленому ненавистю до русинів // І ми в Європі! – Ужгород, 2002. – Кн. І. Відповідь опонентам.

- ¹⁹ Поп И. Энциклопедия Подкарпатской Руси. – 2006. – С. 177.
- ²⁰ Там само. – С. 5.
- ²¹ Там само.
- ²² Гвань І. «Историческая бомба» чи димова шашка? // Дукля. – 2007. – Ч. 2. – С. 79–85.
- ²³ Pop I. Podkarpatská Rus. Stručná historie států (sic!). – Praha, 2005.
- ²⁴ Pop I. Dějiny Podkarpatské Rusi v datech. – Praha, 2005.
- ²⁵ Pop I. Podkarpatská Rus: osobnosti její historie, vědy a kultury. – Praha, 2008.
- ²⁶ Там само. – С. 7.
- ²⁷ Там само.
- ²⁸ Там само. – С. 9.
- ²⁹ Там само. – С. 11.
- ³⁰ Там само. – С. 97, 98.
- ³¹ Там само. – С. 90–93.
- ³² Там само. – С. 141, 142.
- ³³ Там само. – С. 242, 243.
- ³⁴ Там само. – С. 260.
- ³⁵ Там само. – С. 240.
- ³⁶ Там само. – С. 270.
- ³⁷ Там само. – С. 2002.
- ³⁸ Лисінова С. Актуальні од братів русинів з Підкарпаття // Info Русин. – 2009. – Ч. 6–7. (Тут і далі переклад з русинської мови автора – М. М.).
- ³⁹ В ужгородському кафедральному храмі він вже підготував для себе окремий гробівець, в чому сам признався мені.
- ⁴⁰ Info Русин. – 2009. – Ч. 6–7.
- ⁴¹ Лисінова С. Перший Світовий конгрес Підкарпатських Русинів // Info Русин. – Ч. 8–9.
- ⁴² Там само.
- ⁴³ Там само. – С. 10.
- ⁴⁴ Там само.
- ⁴⁵ У цитованій статті друкарська помилка: замість *договори* наведено *дороги*.
- ⁴⁶ Там само. – С. 11.
- ⁴⁷ Лисінова С. Актуальні од братів русинів Закарпаття...
- ⁴⁸ Гецько П. Русины непобедимы. С русинами правда и Бог. Проект: Основные конституционные принципы внесения дополнений и изменений к Конституционному Закону 328 от 22 ноября 1938 г., Республика Подкарпатская Русь. – [http:// getsko-p.livejournal.com](http://getsko-p.livejournal.com).
- ⁴⁹ «Паспорт» з № 1 було видано на ім'я Енді Варгола.
- ⁵⁰ Див.: www.rusin.sk, 2 червня 2009 р.
- ⁵¹ Там само.
- ⁵² Там само.
- ⁵³ КСУТ у період свого зникнення (1989 рік) мав понад 60 державою оплачуваних працівників у центрі та окружних організаціях: працівників апарату та адміністрації, методистів самодіяльності, редакторів тощо. Нинішній СРУС не має жодного державою оплачуваного працівника. Одержує з державного бюджету невеличкі дотації на проекти, з яких фінансує пресу, видання невеличкої кількості книжок, фестивалі, змагання, огляди тощо та символічні гонорари виконавцям цих проектів, якими є, головним чином, пенсіонери.
- ⁵⁴ Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001. – Internet.
- ⁵⁵ Бача Ю., Ванат І., Ковач Ф., Чума А., Штець М. До сучасних проблем нашого культурно-національного життя // Нове життя. – 1992. – Ч. 24 (Додаток); Бача Ю. Становище української національної меншини в Словаччині // Нове життя. – 2009. – Ч. 1–4. – С. 6, 7; Ванат І. До питання про так звану українізацію русинів Пряшівщини. – Пряшів, 1993; Gajdoš M. akol. Rusíni / Ukrajinci na Slovensku v procesoch transformácie (1989–1995). Výber z dokumentov. – Prešov, 2005; Janík P. Rusínska nezávislosť // Literárny (dvoj) týždenník. – 2009. – Č. 5, 6; Konečný S. K niektorým otázkam vývoja sociálnej štruktúry rusínskeho obyvateľstva na Slovensku // Sociológia. – 1994. – Č. 5, 6; Mušínska M. Rusíni-Ukrajinci – jedna národnosť. – Prešov, 1997; Огнівець І. Всіх українців об'єднує любов до України. Виступ на V з'їзді СРУС // Нове життя. – 2009. – Ч. 7–8. – С. 2; Основні напрямки діяльності Союзу русинів-українців Словацької республіки на період до 2012 року // Нове життя. – 2009. – Ч. 9–10. – С. 4.

The author characterized the «political Rusyns' movement» – a movement in Zakarpattia region of Ukraine and in neighbouring countries, analyses studies of main ideologists, considers the political Rusyns' movement in Priashiv (Slovakia).